

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ارگانی بهبهانی، نگارش شیخ محمود ارگانی بهبهانی حائری، قم، مجمع ذخائر اسلامی، ۱۳۸۶ش.

از میان مراکزی که در سال‌های اخیر به صورت تخصصی درباره نسخه‌های خطی به فعالیت می‌پردازند، مجمع ذخائر اسلامی دارای کارکرد چشمگیری بوده است. این مرکز در زمینه تهیه تصاویر دیجیتالی از نسخه‌های خطی و همچنین فهرست‌نگاری مجموعه‌ها به کار می‌پردازد و شاید کم‌تر مرکزی در این سال‌ها بدین اندازه در این زمینه کار کرده باشد.

از جمله ویژگی‌های این مرکز، توجه به نسخه‌هایی است که در مجموعه‌های کوچک خصوصی و عمومی نگهداری می‌شود. ساختار این مجموعه‌ها به گونه‌ای است که موجودی آنها برای برخی از مراکز چندان چشمگیر و قابل اعتنا نبوده و در نتیجه توجه چندان بدانها نمی‌شود. اینکه این مرکز توانسته است این دیدگاه را تغییر دهد و از سویی، اعتماد گردانندگان چنین مجموعه‌هایی را به خود جلب کند، نشان از موفقیت مدیریت مجموعه است.

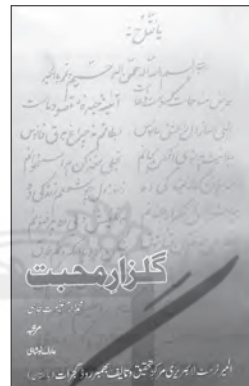
مجموعه‌ای که فهرست آن منتشر شده است، شامل نسخه‌هایی است که در کتابخانه حاج شیخ محمود ارگانی بهبهانی حائری (در شهر قم) نگهداری می‌شود و ۱۵۴ دستنویس (اعم از تک‌نسخه و مجموعه) را در خود جای داده است.

فهرست‌نویسی مجموعه توسط خود آقای ارگانی انجام شده و چنانکه ایشان در دیباچه خود متذکر شده‌اند، برای این کار از شیوه‌ای که آقای سید احمد حسینی اشکوری به کار می‌برند، پیروی کرده‌اند. شیوه‌ای که مبنی بر تفکیک دو بخش «کتابشناسی» و «نسخه‌شناسی» است.

نسخه‌ها به ترتیب شماره مورد معرفی قرار گرفته و در شناساندن هر کدام، پس از نقل اطلاعات «کتابشناسی»، مشخصات نسخه‌شناسی آنها نیز ذکر شده است. همچنین تصاویر برگزیده‌ای از برخی نسخه‌ها در خلال فهرست به چاپ رسیده و در نهایت، نمایه‌هایی شامل فهرست الفبایی [آثار]، فهرست موضوعی، فهرست مؤلفین، فهرست اعلام و اشخاص، فهرست کاتبان و فهرست جای‌ها و امکانه بدان افزوده شده که بازیابی اطلاعات فهرست را آسان می‌کند.

ع.ص

گلزار محبت، سروده محمداکرم غنیمت کنجاهی، به تصحیح و مقدمه و تعلیقات عارف نوشاهی، المیر ترست لائبریری مرکز تحقیق و تألیف، گجرات، ۲۰۰۸م، ۱۲۸+۱۳۷ص.

از محمداکرم غنیمت کنجاهی، سراینده مثنوی زیرنگ عشق، مثنوی‌ای دیگر با نام گلزار محبت به دست آمده که داستان عشقی پنجاب را بیان می‌کند. از این مثنوی فقط یک نسخه باقی مانده که در این چاپ مصحح آن را به شیوه فاکسیمیل و حروفی چاپ کرده است. این مثنوی در ۱۳۰ق سروده شده است. به مناسبت موضوع مثنوی که متعلق به پنجاب است، در آن بسیاری از آداب و رسوم منطقه و اسامی نوشیدنیها و خورده‌نیها و اقوام و طبقات اجتماعی نیز آمده است که مصحح آنها را در نمایه‌ها نشان داده است. غنیمت در خاتمه مثنوی (ص ۱۰۳) اشعاری جالب در مذمت نساخانی دارد که در نسخه‌نویسی مرتکب به تصحیف می‌شوند.

نگویم شکوه کاتب از قلدح

به دخل خویش گردانش مدح

به هجوش گر تراشم مرد پاچی

به تصحیفش نویسد مرد تاجی

عارف نوشاهی

گزشت میراث

دوره دوم، سال سوم، شماره ۲۵ و ۲۶، مهر و آبان ۱۳۸۷

اطلس قرآن مجید، شوقی ابوالخلیل، به کوشش فاطمه وثوقی، ترجمه زینه فتحی، مشهد، پاپلی، ۱۳۸۶ ش، ۲۴۰ ص.

کتاب دارای دو مقدمه و یک پیشگفتار است. در مقدمه اول آمده است: «اطلس قرآن از دیدگاه‌های مختلف دارای اهمیت بسیار است»؛ ولی تنها دو دلیل برای این اهمیت و همچنین دیدگاه‌ها مطرح می‌شود. این دو عبارت‌اند: درک و فهم بهتر بخشهایی از قرآن مجید، هویت بخشی و تعلق به اسلام.

در پیشگفتار ذکر این نکات جالب و ضمناً عجیب به نظر می‌رسد که «ترجمه نسخه حاضر نسبت به نسخه عربی آن تغییراتی دارد» و «برخی از نقشه‌ها و عکسها در نسخه عربی نیست، ولی در نسخه فارسی اضافه شده یا کاملتر شده است، مثل نقشه پراکندگی بتها در عربستان». مطالب کتاب با پرداختن به نام پیامبران، تواتر و تکرار در سوره‌های مختلف، آوردن آیات حاوی اسامی و سپس ارجاع به منابع تاریخی آغاز می‌شود. سپس فهرست اقوام و اصحاب، اراضی و اماکن می‌آید. جنگهای پیامبر (ص) آخرین مطلب اصلی کتاب است.

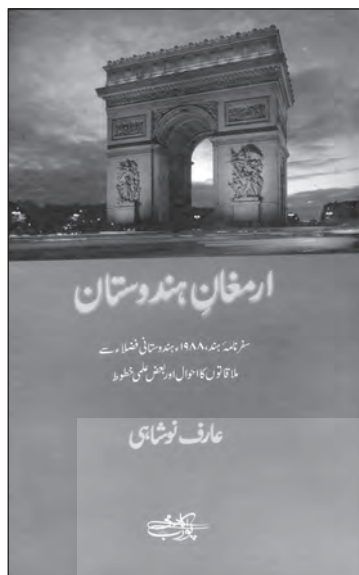
ملحقات، منابع، منابه و ماخذ ترجمه، فهرست جای نامها و اشخاص نیز در انتهای کتاب آمده است. کتاب در شمارگان پنج‌هزار نسخه و روی کاغذ گلاسه چاپ شده است. قیمتش بالاست و تهیه آن در توان همه پژوهشگران نیست. از لحاظ مسائل فنی چاپ و هزینه‌ای که برای کاغذ گرانبهای آن شده است، توقع می‌رفت که نظارت بهتری بر چاپ آن انجام می‌شد.

شهر روز نباتی

ارمغان هندوستان، عارف نوشاهی، پورب اکادمی، اسلام‌آباد، ۲۰۰۸ م، ۲۱۴ ص.

سفرنامه علمی مؤلف در سال ۱۹۸۸ م به دو شهر هندوستان — علیگره و دهلی — است که با هدف فراهم آوردن «کتابشناسی فهرس نسخه‌های خطی اسلامی در هند» انجام گرفته بود و بعداً این کتابشناسی در لاهور به چاپ رسید. در این سفر مؤلف با محققان، فهرست‌نویسان و استادان فارسی هند دیدار داشته، کتابخانه‌ها و مؤسسات فرهنگی را دیده، نزد نواب رحمت‌الله خان شیروانی در علیگره و خواجه حسن ثانی نظامی در دهلی نسخه‌های

خطی دیده، در سردرهای بناهای مسلمانان کتیبه‌های فارسی خواننده و گزارش آنها را داده است.

در بخش آخر، نامه‌های کتیبه‌شناس ممتاز هند دکتر ضیاءالدین دیسای و نسخه‌شناس برجسته دکتر نذیر احمد، خطاب به مؤلف تدوین شده است که پر از اطلاعات در زمینه نسخه‌های خطی و کتیبه‌ها است. بخشی از کتاب اختصاص به شرح دیدار دانشمندان هندی در خارج از کشور — در ایران و پاکستان — دارد، همچون حکیم ظل‌الرحمان، دکتر سیدحسن عباس، دکتر شمس‌الرحمان فاروقی و دکتر نثار احمد فاروقی و غیره. این سفرنامه به زبان اردو نوشته شده است.

عارف نوشاهی

میراث حدیث شیعه، به کوشش مهدی مهریزی و علی صدرایی خویی، دفتر هفدهم، قم، دارالحدیث، چاپ اول، ۱۳۸۶ ش، ۵۷۰ ص، عربی و فارسی.

دفتر هفدهم میراث حدیث شیعه — که سلسله دفتراهایی برای عرضه رساله‌های کهن حدیث و علوم حدیث شیعه است — اخیراً منتشر شده است. از جمله مطالب این دفتر باید به موارد زیر اشاره کرد: در بخش متون حدیث، المجالس المختاره من عیون الاخبار فی مناقب الاخیار (ص ۹-۳۵)، بخش‌های دیگری از عیون الاخبار محمدبن محمد شریف بغدادی (م ۴۸۰) است که به کوشش محمد هادی خالقی آماده شده است. محقق متن، پیشتر در دفتر هفتم همین مجموعه (ص ۲۱۴-۲۶۱)

گزارش میراث

مقدمه کتاب و مجلس هشتم آن را با مقدمه‌ای مفصل به چاپ رسانده بود، و اینک در دفتر هفدهم مجالس سوم، چهارم و سیزدهم از مجالس چهل‌گانه کتاب را — که به نوعی به پیامبر اکرم (ص) مربوط می‌شده — به مناسبت سال پیامبر اعظم عرضه کرده است. «الشهاب فی الحکم والآداب» از یحیی بن عسیره بحرانی (قرن دهم هجری) به کوشش محسن حسین‌زاده (ص ۳۷-۱۸۳) مجموعه‌ای است از هزار و صد و اندی حدیث نبوی که در سی باب، بر اساس حرف آغازین حدیث مرتب شده است. «الاربعون الودعانیه» چهل حدیث از پیامبر است که ابن‌ودعان موصلی (م ۴۹۴ق) از چهل خطبه نبوی برگزیده و به اختصار به شرح لغوی آن نیز پرداخته است (ص ۱۸۵-۳۰۶). در بخش شرح و ترجمه حدیث، شرح چهار حدیث از شرح اربعین حدیث محمدتقی هروی (م ۱۲۹۹ق) به کوشش محمدجواد محمودی به چاپ رسیده است (ص ۴۹۳-۵۴۳). فهرست رسائل، مؤلفان و مصححان دفاتر مجموعه، مانند همیشه پایان‌بخش کتاب است.

درباره این دفتر از ذکر چند نکته نباید غفلت کرد: «رساله المجالس المختاره» به تصریح محقق متن از مؤلفی سنی‌مذهب است و قاعدتاً نباید در مجموعه‌ای که به نام میراث حدیث شیعه منتشر می‌شود، درج گردد. افزون بر این، «المجالس المختاره» و «اربعین حدیث» هروی گزینش‌هایی از کتاب‌هایی مفصل و مستقل هستند.

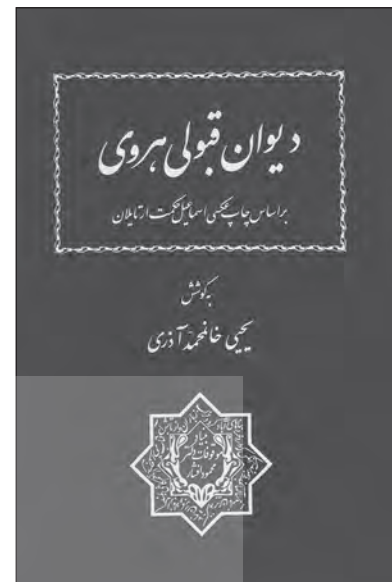
قطعه‌قطعه کردن کتاب‌های مفصل و نشر منتخباتی از آنها به عنوان رساله، نه تنها درخور مجموعه‌ای که وظیفه خود را «تصحیح و احیای رساله‌های مختصر و کوتاه که در حجم یک کتاب نیست» معرفی کرده نیست، بلکه مانعی در راه نشر کامل و بایسته آنها نیز می‌شود. به نظر می‌رسد چنین کاری را باید به مجلات و گذار کرد نه مجموعه میراث حدیث شیعه. همچنین انتشار دوباره «رساله فی ما لم یثبت فی حدیث صحیح من الابواب» (ص ۴۴۱-۴۷۵) که به تصریح محقق آن، خاتمه کتاب سفر السعاده است که بارها به چاپ رسیده (نک: ص ۴۴۲، ۴۴۶-۴۵۰)، چه توجیه علمی و منطقی می‌تواند داشته باشد؟ مهمتر از اینها «احادیث نبوی در متون کهن فارسی» به کوشش محمدرضا زاده‌هوش (ص ۳۰۹-۴۳۹) است که در آن احادیث نبوی از ۴۶ متن فارسی استخراج شده است. صرف نظر از اینکه بیشتر این احادیث در فرهنگ مآثورات متون عرفانی گردآورده باقر صدری‌نیا (تهران، سروش، ۱۳۸۱ش) درج شده و با فرض سودمندی چنین کاری، آیا می‌توان آن را تصحیح رساله‌های کوتاه حدیثی دانست؟ امروزه جامعیت و مانعیت و ارائه پژوهش‌های تازه، از اصول اولیه در تحقیق به‌شمار می‌رود و عدم رعایت آنها بی‌تردید از جایگاه و ارزش علمی مجموعه خواهد کاست.

محمدحسین ادیبی

دیوان قبولی هروی، به کوشش یحیی خانمحمد آذری، تهران، بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، چاپ اول، ۱۳۸۶ش، ۵۸۷ص.

قبولی هروی شاعری است شیعه که در سال ۸۴۱ق متولد شد. او مدتی در دربارهای آذربایجان و شروان به سر برد و سپس به روم رفت، به سلطان محمد فاتح (خلیفه عثمانی) پیوست و از مداحان او گردید. قبولی کلیات خود را در ۸۸۰ق مرتب کرد و به سلطان محمد پیشکش نمود. این دیوان به شش بخش تقسیم شده است: قسمت اول دیباچه منظومی است در قالب مثنوی و از جمله حاوی مناجات، نعت رسول، مدح سلطان. قصاید مصنوع و متکلف او در بخش دوم آمده و بخش سوم شامل هزلیات و قطعات است. در قسمت چهارم، غزلیات و رباعیات و مفردات درج گردیده است. در پایان این بخش

ترقیمه کلیات به چشم می خورد. اما دو بخش دیگر نیز به این کتاب الحاق شده که شامل غزلیات ترکی و قصایدی است که در وقت کتابت دیوان سروده شده اند.

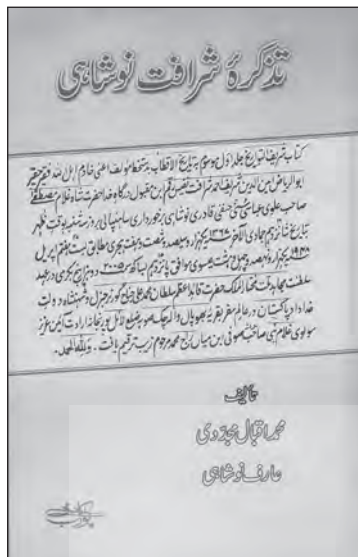
قبولی در قصاید پیرو انوری، خاقانی و به ویژه سلمان ساوجی است و در غزل از سعدی و حافظ تبعیت می کند. نسخه منحصر به فرد این مجموعه در سال ۸۸۰ق، در همان سالی که قبولی کلیات را منظم نمود، به خط نستعلیق غیاث‌المجد اصفهانی در قسطنطنیه کتابت شده است. این دستنویس آرایه مند در کتابخانه موزه ایا صوفیه ترکیه به شماره ۳۹۵۸ نگهداری می شود.

به سال ۱۹۴۸ اسماعیل حکمت ارتالیان، استاد ادبیات ترک، این کتاب را به صورت نسخه برگردان، به انضمام مقدمه‌ای، به چاپ رساند. ارتالیان در مقدمه خود از تولد، تحصیلات، مهاجرت قبولی و اهمیت دیوان او سخن گفته است، اما به این علت که منابع معتبر اشاره چندانی به قبولی نکرده اند، تحقیقات ارتالیان تنها براساس کلیات قبولی انجام شده بود.

مصحح، این اثر را بر اساس همین نسخه برگردان بازنویسی کرده و در مواردی خطایای مسلم کاتب را به شیوه قیاسی تصحیح نموده است. افزون بر این، مقدمه‌ای در باب احوال و مذهب قبولی هروی و شاعران دیگری که تخلصشان قبولی است، در ابتدای کتاب نوشته است. فهرست اشعار و دیگر فهارس در پایان کتاب به چشم می خورد.

محمد صاحبی

تذکره شرافت نوشاهی، محمد اقبال مجددی و عارف نوشاهی، پورب اکادمی، اسلام آباد، ۲۰۰۸م، ۲۴۰ص.

سیدشریف احمد شرافت نوشاهی (۱۳۲۵-۱۴۰۳ق/ ۱۹۰۷-۱۹۸۳م) یکی از محققان کثیرالتصانیف، احیاگر میراث کهن و عاشق کتاب بوده است. زندگی را در سیر و سفر و جستجوی نایافته‌ها به سر کرد و نویافته‌ها را به دیگران عرضه کرد. او بسیاری از نوشته‌های پراکنده نیاکان خود را به همت والایش گرد آورد و زنده کرد. استاد احمد منزوی، در سالهایی که در پاکستان اقامت داشت، از نوشته‌ها و همت‌های مرحوم شرافت نوشاهی بسیار تأثیر گرفت و دو بار برای دیدن او به ساهن پال (زادگاه مرحوم شرافت) و لاهور رفت. از او ۲۲۰ اثر (تألیف، تصحیح، تدوین و ترجمه) به زبانهای عربی، فارسی، اردو و پنجابی در موضوعات دینی، ادبی، تاریخی و کتابشناسی به جا مانده است که در این تذکره یک یک آنها معرفی گردیده است. کتاب در سه بخش تنظیم شده است: ۱. شرح احوال شرافت نوشاهی، به قلم عارف نوشاهی؛ ۲. فهرست و معرفی آثار شرافت نوشاهی، به قلم محمد اقبال مجددی و تکمیل از عارف نوشاهی؛ ۳. مجالس شرافت نوشاهی، به قلم محمد اقبال مجددی. رویداد چندین مجلس و صحبت شرافت نوشاهی است که نویسنده در آن حضور داشت و در آن سخنان نغز و علمی بر زبان می رفت. این تذکره به زبان اردو نوشته شده است.

عارف نوشاهی

کزارش میراث

دوره دوم، سال سوم، شماره ۲۵ و ۲۶، مهر و آبان ۱۳۸۷

به سال ۱۳۷۴ش در مشهد مقدس، کنگره‌ای بین‌المللی از سوی بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس با موضوع کتاب و کتابخانه در تمدن اسلامی برگزار شد. مقالات فارسی این همایش بیشتر در چهار دفتر مجزا به چاپ رسید و دفتر پنجم شامل مقالات عربی و ملحقات است. این یادنامه حاوی چهارده مقاله است:

۱. کتاب و نقش آن در تاریخ نوع بشر/ محمد مهدی شمس‌الدین؛ ۲. نقش علمی و فرهنگی بیت‌الحکمه/ عبدالامیر المؤمن؛ ۳. بیرونی، قربانی ترور فکری در زمان محمود غزنوی/ یوسف الهادی؛ ۴. پاره‌ای اندک از بلایایی که در یورش مغول بر سر کتاب رفت/ علی هاشم‌الاسدی؛ ۵. به سوی خواننده/ احمد الکنانی (در این مقاله از تاریخ کتابخانه، کتابخانه‌های بزرگ جهان و شیوه علمی تصنیف کتاب سخن می‌رود)؛ ۶. کتابخانه‌های شخصی، کتابخانه صاحب ابن عباد/ فارس تبریزیان؛ ۷. کتابخانه بنی‌عمار در طرابلس: السید حسن الامین؛ ۸. شیوه تنظیم فهرست موضوعات عربی برای نظامهای اسلامی/ عبدالجبار الرفاعی؛ ۹. جنبش فهرست‌نگاری القبایی قرآن و حدیث/ ابراهیم رفاعه؛ ۱۰. شناخت کتابخانه‌ها و فهرس ایران و ترکیه و روشهای تنظیم فهرست برای نسخ خطی اسلامی/ نصرالله مبشر الطرازی؛ ۱۱. فهرست نسخ خطی عربی دانشگاه ابن سینا در همدان/ محمدرضا الانصاری القمی؛ ۱۲. دستنویس‌های نفیس عربی در کتابخانه موزه بریتانیا/ محمد مهدی نجف؛ ۱۳. ملاحظات درباره روشهای نقد و متن‌پژوهی/ محمود البستانی؛ ۱۴. احیای میراث، نگاهی تاریخی و گذرا به نسخه‌پژوهی، نشر نسخ و سهم ایران در این امر/ عبدالجبار رفاعی.

مقالات عارف، دفتر دوم، عارف نوشاهی، تهران، بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، تهران، ۱۳۸۶ش، ۷۷۵ص.

این دفتر دربرگیرنده ۲۷ رساله کوتاه و برگزیده متون کهن فارسی در زمینه اعلام تاریخی، موسیقی، عرفان، جغرافیا و ادبیات است، از جمله: ۱. فصل‌هایی از نسخه نویافته فضایل بلخ، ۲. ذیل کتاب تحفة‌المرشدین من حکایات‌الصالحین، ۳. فصلی از مرآت‌الادوار و مرقات الاخبار، ۴. اقتباساتی از نسومات القدس من حدایق‌الانس، ۵. قسمتی از تذکره خیرالبیان، ۶. تذکره شیخ قاسم سلیمانی قادری، ۷. برگزیده تذکره مجمع‌النفایس، ۸. رساله‌ای در احوال و آثار شیخ بوعلی سینا، ۹. فصل موسیقی مجموعه لطایف و سفینه ظرایف، ۱۰. زمزمه وحدت (در موسیقی)، ۱۱. والدیه (خواجه احرار)، ۱۲. حورائیه (خواجه احرار)، ۱۳. سخنان مولانا شمس‌الدین محمد روحی، ۱۴. ملفوظات زین‌الدین محمود قواس خوافی، ۱۵. رساله در اسناد مصافحه از حافظ سلطان‌علی اوبهی، ۱۶. رساله در اسناد مصافحه از محمدالباقی بلخی پلاس‌پوش، ۱۷. مثنوی بحر اسرار، ۱۸. تحقیق سمت قبله در بلاد ماوراءالنهر، ۱۹. رساله در احوال طایفه کافر سیاه‌پوش، ۲۰. رساله در احوال کافران کاموزی، ۲۱. مقابر هند، ۲۲. حلیه رسول‌الله، ۲۳. چهارفصل کابل، ۲۴. رقعات شیخ حزین، ۲۵. شجره طیبه، ۲۶. پری‌خانه. دفتر اول مقالات عارف، شامل ۳۳ گفتار در زمینه ادبیات فارسی و نسخه‌شناسی را همین ناشر در ۱۳۸۱ش منتشر کرده بود.

عارف نوشاهی

مجموعه مقالات کنگره بین‌المللی کتاب و کتابخانه در تمدن اسلامی (دفتر پنجم)، به کوشش محمد فرح‌زاد، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۸۷ش، ۲۴۹۶ص. تمدن اسلامی با معجزه کتاب پا به عرصه جهان گذاشت. در این تمدن کلام و کتاب از خاصیت‌های غالب محسوب می‌شد؛ تأسیس مراکز علمی و کتابخانه‌های متعدد در ادوار و اقالیم گوناگون اسلامی و توجه فراوان به انواع خطوط، تجلید، تهذیب، پژوهش و ترجمه، کتابت و تحریر و سایر فنون مرتبط با کتاب و کتابخوانی از نشانه‌ای این ویژگی غالب تمدن اسلامی به شمار می‌رود.

مصاحبه با چندتن از استادان حیطة‌های نسخه‌پژوهی و کتابشناسی، گزارشی از نمایشگاه‌های کنگره، فهرستی از کتابهای بنیاد پژوهشهای اسلامی در زمینه کتاب و مخطوطات، و بیانیه اختتامیه کنگره در بخش ملحقات آمده است. در ادامه فهرست الفبایی عناوین مقالات کنگره و نام نویسندگان آن درج شده است.

سید محمد صاحبی

دیوان سعیدخان ملتانی (قصاید، غزلیات و مقطعات)، با مقدمه و تصحیح معین نظامی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده خاورشناسی، دانشگاه پنجاب، لاهور، ۲۰۰۸م، ۴۵۶ص.

محمدسعید، متخلص به سعید، ملقب به خان و مشهور به سعیدخان قریشی (۱۰۲۲-۱۰۸۷ یا ۱۰۸۸ق) از شاعران معروف فارسی‌گوی ملتان (پاکستان) در عصر شاهجهان است که بیشتر زندگانی خود را در ملازمت شاهزادگان شاهجهانی مثل مراد بخش، دارا شکوه و اورنگ‌زیب به سر برد و ماموریت‌های دولتی انجام داد، ولی در نهایت به گوشه‌گیری پرداخت. او کلیات خود را که شامل آثار منظوم و منثور اوست، دو بار تدوین کرد: بار اول در ۱۰۶۳ق و بار دوم در ۱۰۷۱ق، و محمد صالح کنبو مؤلف عمل صالح، بر آن مقدمه‌ای و علی‌امجد لودی پدر شیرخان لودی مؤلف تذکره مرآت‌الخیال بر آن خاتمه‌ای نوشتند که هر دو در این چاپ دیده می‌شود. نسخه‌هایی از کلیات سعید در کتابخانه مولوی محمدشفیع، لاهور و انجمن آسیایی بنگال کلکته موجود است. دکتر معین نظامی تصحیح کلیات را بر اساس همان دو نسخه به عنوان پایان‌نامه دکتری ادبیات فارسی انجام داده بود و اکنون بخشی از کلیات را که شامل قصاید، غزلیات و مقطعات است، با مقدمه‌ای مشروح در شرح حال شاعر و نقد شعر و معرفی دیگر آثار او عرضه کرده است. مصحح که خود شاعر خوش سلیقه فارسی‌گوی است، در آماده کردن این متن، به‌ویژه مشکول کردن ابیات و فراهم آوردن احوال مستند شاعر، زحمات فراوانی متحمل شده است. اینک نمونه‌ای از کلام سعید:

همه شعر تازه‌ای من به ضمیر نکته‌سنجان

بود از نشاط بخشی چو اوان نوجوانی

ز خُم دوات هر گه که به جرعه‌نوشی آید
قلمم سیاه‌مستی بود از می معانی
چکد از زبان کلکم همه شیرۀ حلاوت
چو رقم کنم سخن را به گه شکر بیانی
به ممالک نثر ملکی است ملک کلکم
به زمین نظم بر من شده ختم مرزبانی

(ص ۲۴۴)

یادآوری این نکته بجا به نظر می‌آید که مدخل‌نویس «سعیدخان قریشی مولتانی» در دانشنامه ادب فارسی؛ ادب فارسی در شبه‌قاره (به سرپرستی حسن انوشه، تهران، ۱۳۸۰ش) درباره سعید مطالبی نوشته است که هرگز شایان «دانش‌نامه» نبوده است. مثلاً او می‌نویسد که سعید چند روزی را در اجمیر در خدمت معین‌الدین چشتی گذرانید؛ یا سعید از بهاء‌الدین زکریا کسب فیض کرد. مدخل‌نویس به فاصله زمانی چندین قرن مابین سعید و این دو بزرگوار توجه نکرده و زیارت مزار معین‌الدین چشتی را یا شاید روابط او با معین‌الدین حسن غازی را و کسب فیض از بهاء‌الدین نبیره زکریای ملتانی را به اشتباه تعبیر کرده است.

عارف نوشاهی

فهرست کتب خطی کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی (ج ۲۶: اخبار)، براتعلی غلامی مقدم، مشهد، سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۶ش.

کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی از مهم‌ترین مراکز نگهداری نسخه‌های خطی در ایران به شمار می‌آید. اولین مجلدات فهرس این کتابخانه شامل سه جلد به صورت یکجا در سال ۱۳۰۵ش به قلم شاهزاده عبدالعلی اوکتایی منتشر شد که — به تعبیری — اولین فهرست نسخه‌های خطی در ایران محسوب می‌شود.

مرحوم اوکتایی در این سه جلد، نسخه‌ها را به صورت موضوعی فهرست کرده بود و از آن روزگار، تمامی فهرس منتشر شده این کتابخانه به صورت موضوعی تنظیم و منتشر شده است. جلد حاضر نیز به نسخه‌های مرتبط با موضوع «اخبار» اختصاص یافته است.

گزارش‌میراث

این مجموعه در کل شامل معرفی دو هزار نسخه عربی و فارسی است که در مجلد منتشر شده فعلی، تعداد ۴۵۷ نسخه خطی را مورد بررسی و معرفی قرار داده است. این آثار شامل معرفی آثاری است که حرف آغازین آنها را یکی از حروف «الف» تا «زا» تشکیل می‌دهد.

ذیل هر نسخه به توصیف متن — به خصوص از نظر کتابشناسی — پرداخته شده و در نهایت، مختصری نیز درباره مشخصات نسخه‌شناسی آن ذکر شده است.

مؤلف متذکر شده است که «نسخه‌های معرفی شده در این دفتر، اکنون، برخی نزد حقیر و بعضی در دست دیگران موجود و تعدادی نیز به کتابخانه‌های عمومی اصفهان و قم و تهران رفته است».

بنابر این استفاده کننده فهرست نخواهد دانست که هر نسخه اکنون در کجا نگهداری می‌شود و شاید بزرگ‌ترین مشکل فهرست حاضر همین باشد. با این حال اهتمام مؤلف در تدوین کتابشناسی مبسوط برای هر نسخه، کتاب را به منبعی سودمند در شناسایی بسیاری از متون و نویسندگان آنها بدل کرده است. در پایان کتاب نیز نمایه‌ای اجمالی از نام مؤلفان مندرج است.

ع.ص

جغرافیای تاریخی مرو، مهدی سیدی، تهران، بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، ۱۳۸۶ش، ۲۹۸ص.

مرو نام یک شهر، واحه، ولایت و یکی از چهار ربع خراسان بزرگ و دارای قدمتی چهارهزار ساله است. در اساطیر ایرانی احداث آن را به تهمورث نسبت داده‌اند و در کتیبه‌های هخامنشی از آن با عنوان «مرگو» یاد

در این جلد ۱۲۵۶ نسخه معرفی شده است. شیوه تنظیم فهرست به صورت الفبایی است؛ یعنی بر اساس عناوین نسخه‌ها مرتب شده است. ضمناً دو نمایه «نام اشخاص» و «نام کاتبان و واقفان» بدان ضمیمه شده است و در نهایت، نمونه‌هایی از تصاویر برخی نسخه‌ها به چاپ رسیده است.

شیوه معرفی هر نسخه طبق روالی است که در سال‌های اخیر توسط بیشتر فهرست‌نویسان اجرا می‌شود؛ بدین‌گونه که ابتدا متن‌شناسی هر نسخه و پس از آن مشخصات نسخه‌شناسی آن شرح شده است.

در بخش متن‌شناسی، به زبان اثر، نام نویسنده و در صورت لزوم توضیحاتی درباره زندگی او، توصیفی مختصر از موضوع و مندرجات اثر، فصل‌بندی‌ها، آغاز و انجام و مواردی از این دست پرداخته شده است.

در بخش نسخه‌شناسی نیز به نوع خط، نام کاتب، تاریخ کتابت، نوع کاغذ، تعداد سطرها و برگ‌های نسخه، ابعاد نسخه، جلد، آرایه‌ها و وضعیت عمومی نسخه (از نظر آسیب‌دیدگی‌ها) و همچنین نام واقف اشاره شده است.

ع.ص

فهرست کتب خطی اصفهان (ج ۱: آ - ز)، سید محمدعلی روضاتی، قم، مؤسسه فرهنگی مطالعاتی الزهراء، ۱۳۸۶ش.

در میان گاهنامه‌هایی که از سال‌ها پیش به معرفی نسخه‌های خطی اختصاص داشته، مجموعه‌ای هم به توسط آیت‌الله سید محمدعلی روضاتی با عنوان «فهرست کتب خطی کتابخانه‌های اصفهان» منتشر می‌شد که در هر دفتر آن به معرفی چند نسخه خطی پرداخته می‌شد و حاوی اطلاعاتی سودمند درباره نسخه‌های شهر اصفهان بود. بعدها در سال ۱۳۴۱ش مجموعه‌ای منتشر شد که در حدود چهارصد صفحه (۳۹۹ + ۸ ص) را شامل می‌شد و حاوی معرفی هشتاد نسخه خطی بود و شماره‌های پیشین را در بر می‌گرفت.

اخيراً جلد اول فهرستی از آیت‌الله روضاتی منتشر شده و ضمن معرفی نسخه‌های جدید، دستنویس‌هایی را که در سال ۱۳۴۱ش معرفی شده بود نیز در بر می‌گیرد.

کرده‌اند. حوادث تاریخی مهمی، در دوران پیش و پس از اسلام، در این سرزمین رخ داده است و بزرگان بسیاری از این شهر و توابع آن برخاسته‌اند. مرو که ام‌القرای شهرهای خراسان نامیده می‌شد، اینک مرکز یکی از پنج استان جمهوری ترکمنستان است. این کتاب به بررسی جغرافیای تاریخی این شهر باستانی می‌پردازد.

ملاک نویسنده کتاب در تعیین حدود جغرافیایی مرو، هم محدوده کنونی آن در کشور ترکمنستان است و هم تقسیم‌بندی‌های پیشین، و بر این اساس کتاب معرفی تمام شهرها و روستاهای ولایات مرو رود، پنج ده، مرو، گنج روستا و بادغیس را دارد. کتاب دارای نه فصل و ۷۱۵ مدخل است. مداخل این اثر به شیوه علمی و با ارجاع به منابع معتبر کهن نوشته شده است. در این فصول از جغرافیای تاریخی مرو، رود آن، چهار نهر حیات‌بخش این شهر، شهرهای مرو و دروازه‌های آن، بیست شهر و آبادی ولایت مرو، ولایات همجوار آن، بیابانهای اطراف مرو و شاهراههای مرو سخن می‌رود. در فصل نهم صورت الفبایی مداخل فصول پیشین ارائه می‌شود. در پایان کتاب علاوه بر فهرست‌ها، نقشه‌ها و تصاویری از مرو آمده است.

م.ص

کتابشناسی فیض کاشانی، به اهتمام محسن ناجی نصرآبادی، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۸ش، ۴۴۳ص.

برخی از بزرگان جهان اسلام به تدوین فهرست آثار و کتب خود پرداخته‌اند و فهرست‌هایی خودنوشت ترتیب داده‌اند؛ جابر بن حیان، ابن جنی، ابوریحان بیرونی، و محیی‌الدین بن عربی را می‌توان از این دسته دانست.

فیض کاشانی، عالم بزرگ امامیه در قرن یازدهم هجری، سه فهرست از مجموعه آثارش مدون کرده است: نخستین فهرست را در سال ۱۰۶۷ نوشت و در آن ۴۱ اثر خود را معرفی نمود. فهرست دوم را در سال ۱۰۸۹ فراهم کرد؛ این فهرست حاوی معرفی تفصیلی ۱۱۵ کتاب و شامل مطالبی در مورد موضوع، تاریخ تألیف و تعداد ابیات هر اثر است. این دو فهرست بر اساس نظامی ویژه مرتب نشده‌اند. فهرست دوم در واقع تحریری است کاملتر از فهرست اول، اما در برخی موارد در فهرست نخست مطالبی آمده که در آن دیگری به چشم نمی‌خورد. مصحح تحریر اول در تحریر دوم وارد کرده و تصحیحی انتقادی از آن ارائه داده است. این فهرست با اساس قرار دادن نسخه شماره (۱) ۲۰۹۹ دانشگاه تهران، که در سال ۱۱۰۱ق به خط نستعلیق کتابت شده، و با بهره‌مندی از سه نسخه بدل بازمانده از قرون سیزدهم و چهاردهم، تصحیح گردیده است.

فیض کاشانی در سال ۱۰۹۰ق فهرستی دیگر برای آثار خود نوشت. در این فهرست از صد کتاب سخن رفته است. فهرست سوم بر اساس علوم و موضوعات گوناگون تنظیم شده است؛ فیض کاشانی در هر موضوع، پنج کتاب و رساله را به اختصار معرفی می‌کند. این فهرست با استفاده از نسخه شماره ۷۸۳۹ آستان قدس (با تاریخ کتابت ۱۰۹۰ق)، و نسخه شماره (۲۰) ۶۸۳۶ دانشگاه تهران، (به خط نسخ و مربوط به سال ۱۲۸۱ق)، تصحیح شده است. البته یک نسخه چاپ سنگی هم در این تصحیح به کار رفته است.

افزون بر این، کتاب حاضر دربردارنده مقدمه‌ای به قلم مصحح است. او در این مقدمه درباره فهرست‌نگاری و انواع آن و احوال و آثار فیض کاشانی بحث می‌کند. در پایان اثر، کتابشناسی فیض کاشانی، که به کوشش مصحح و به صورت الفبایی مدون گردیده، آمده است. این بخش با مراجعه به ششصد جلد از فهرست‌های نسخ خطی فراهم شده و شامل اطلاعات کتابشناسی و نسخه‌شناسی در مورد آثار فیض کاشانی است. در این کتابشناسی از نام، بخش‌بندی، تعداد ابیات، تاریخ نگارش، موضوع، آغاز و انجام و نسخ خطی کتابهای فیض سخن می‌رود و سپس آثار منسوب به فیض مورد بررسی قرار می‌گیرد.

سید محمد صاحبی

یوسف اسماعیل‌زاده^۱

تصحیح نسخه از کارهای بسیار ارزشمند در حیطه ادب و فرهنگ به شمار می‌رود. توجه به میراث مکتوب پیشینیان ما را با مفاهیم بسیار غنی آشنا می‌سازد. با وجود این که بسیاری از نسخ خطی با ارزش به حلیه طبع آراسته شده‌اند، باز هم نسخ بی‌شماری وجود دارند که در گوشه کتابخانه‌ها گمنام مانده‌اند. شایسته است که در دانشگاه‌ها استادان گرامی، دانشجویان کارشناسی و ارشد را به انتخاب موضوعاتی در تصحیح متون سوق دهند. شاید پیشنهاد این امر هم خالی از فایده نباشد که دست‌اندرکاران وزارتخانه علوم و تحقیقات و فناوری و دانشگاه‌هایی که اساتید برجسته و متخصص در نسخه‌شناسی و تصحیح متون دارند، مقطع کارشناسی ارشد گرایش نسخه‌شناسی و تصحیح متون را در رشته ادبیات فارسی ایجاد کنند. نوعاً در برخی موارد در دانشگاه‌ها، تعدادی از استادان، در برابر کارهای نسخه‌شناسی مقاومت نشان می‌دهند.

به سبب اهمیت موضوع و جهت آگاهی نسخه‌پژوهان از کارهایی که در این حوزه صورت گرفته است، به معرفی اجمالی رساله‌هایی پرداختیم که در دانشگاه اصفهان و در گروه زبان و ادبیات فارسی به امر تصحیح نسخه اختصاص داده شده است. برخی از این رساله‌ها به صورت کتاب منتشر شده‌اند. تعدادی از این پایان‌نامه‌ها هنوز به اتمام نرسیده است. تمام شماره‌های ثبت رساله‌ها، از کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی است.

۱. احمدی دارانی، علی اکبر؛ تصحیح و تحشیه الارشاد فی الانشاء، اثر شمس منشی نخجوانی، استاد راهنما: دکتر جمشید مظاهری، دکتر محمدرضا نصر اصفهانی؛ استاد مشاور: دکتر طاهره خوشحال دستجردی، شماره ثبت پایان‌نامه ۲۰۳۲، ۱۳۸۶ ش، ۲۵۸ ص.

نویسنده رساله در مقدمه مطالبی درباره کتابت و وزارت، هندوشاه نخجوانی و محمدبن هندوشاه، دستور الکاتب فی تعیین المراتب، الارشاد و اهمیت آن، القاب و عناوین، ویژگی‌های سبکی نسخه و روش تصحیح آورده است.

باب اول شامل هفتاد فصل، باب دوم بیست فصل، باب سوم بیست و هفت فصل است. ضرب دوم در اعمال دینی، شامل شانزده فصل، باب چهارم در احکام التمغا شامل هفت فصل، باب پنجم در اخوانیات و تهانی و تعازی و استمالت در بیست و یک فصل است.

در پایان، یادداشت‌ها، واژه‌نامه، فهرست آیات قرآنی، احادیث، امثال، شعرهای عربی، اصطلاحات دیوانی، القاب و اعلام نیز تهیه شده است.

نسخه منحصر به فرد بوده و با دستور الکاتب مقابله شده است. نسخه اساس با شماره ۳۳۴۱ در کتابخانه اسعد افندی استانبول و میکروفیلم آن با شماره ۱۹۴ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می‌شود. در این نسخه همچنین از فیلم‌های ۴۷۱ و ۷۴۲ کتابخانه دانشگاه تهران استفاده شده است.

۲. اسماعیل‌زاده، یوسف؛ مقدمه، تصحیح و تحشیه مثنوی سلیمان و بلقیس و دیوان حیاتی گیلانی، استاد راهنما: دکتر مهدی نوریان، دکتر علی‌اصغر باباصفری، استاد مشاور: دکتر محمود براتی، ۱۳۸۷ ش، ۵۳۵ ص.

مقدمه: صفحه یک تا یکصد و ده.

کمال‌الدین ابوالفضل حیاتی گیلانی از شاعران قرن یازدهم هجری است. نشو و نمای او در رشت بود. در جوانی پیشه تجارت داشت. به هند رفت و به دربار گورکانیان راه یافت. حیاتی گیلانی در ۱۰۲۸ ق وفات یافت. از آثار او می‌توان دیوان اشعار، ضمیمه تغلق‌نامه امیر خسرو و سلیمان و بلقیس را نام برد. دیوان شاعر شامل قصاید، غزلیات، قطعات، ترکیب‌بند، رباعیات و مثنوی است. مجموع اشعار حیاتی به حدود هشت هزار بیت می‌رسد. برخی از تذکره‌نویسان، شرح حال او را با حیاتی کاشی در آمیخته‌اند.

در مقدمه رساله به مقایسه وضع فرهنگی و ادبی صفویه و گورکانیان، پادشاهان ادب‌دوست گورکانی و آثار آنها، معرفی حیاتی گیلانی، اخلاق، مقام او در دربار، حضور در جنگ‌ها، ارتباط با دیگر شعرا، به زر سنجیده‌شدن شاعر، مرگ حیاتی، یادکرد حیاتی در تذکره‌ها، ممدوحان،

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور

آثار، ملاحظات انتقادی، ویژگی‌های نسخه و رسم الخط، قوالب شعری، اشعار ناتمام، نشانه‌های سبک هندی، غزل مدحی، سوگ سرود، انتقاد از اوضاع شاعری، دزدی از شعر حیاتی، نقد جهانگیر و حکیم ابوالفتح بر شعر او، نامه‌های ابوالفتح گیلانی به حیاتی، تضمین‌ها و اقتفاها، ساقی‌نامه، شعر حیاتی در فرهنگ‌ها، تلمیحات، مقایسه ساختاری سلیمان و بلقیس با خسرو و شیرین نظامی، تطبیق مثنوی سلیمان و بلقیس با کتب تاریخ، تفسیر و قصص الانبیاء، پی‌نوشت‌ها، جدول ابیات مشترک دو ساقی‌نامه، جدول بسامدی قوالب شعری دیوان، شجره‌نامه سلسله گورکانی و تصاویری از نسخه خطی و پادشاهان گورکانی پرداخته شده است. تعلیقات و فهرس شواهد شعری تعلیقات، اعلام، جای‌ها، جانداران، مشاغل، سلاح‌ها، گلها، گیاهان و درختان و راهنمای تعلیقات از دیگر بخش‌های این رساله است.

۳. اویسی، عبدالعلی؛ تصحیح انتقادی تذکره خیرالبیان، دو مجلد، نوشته ملک شاه حسین، استاد راهنما: دکتر طاهره خوشحال، دکتر هاشمی، استاد مشاور: دکتر جمشید مظاهری، شماره ثبت رساله ۲۰۳۳، ۱۳۸۶ش، ۴۲۹ ص. مقدمه رساله شامل مطالب درباره سرگذشت ملک شاه حسین، شخصیت و آثار اوست. این تذکره در ذکر شعرای متقدمین و معاصران مؤلف است. در تصحیح تذکره، از نسخه عکسی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۳۳۹۷، فیلم ۱۲۹۳ از موزه بریتانیا، نسخه شماره ۸۶۵۴۴ کتابخانه مجلس و نسخه ۲۴۳۱ کتابخانه شاهچراغ شیراز استفاده شده است.

۴. ایرج‌پور، محمدابراهیم؛ تصحیح و تحشیه بر اصل شانزدهم و هفدهم اصول الفصول فی حصول الوصول، اثر رضاقلی‌خان هدایت، استاد راهنما: دکتر مهدی نوریان، دکتر محسن محمدی فشارکی، استاد مشاور: دکتر علی اصغر باباصفری، ۱۳۸۷ش.

موضوع کتاب، تصوف و عرفان و مسایلی چون شرافت علم و فضل عالم، بیان روح، مراتب عقل، تذکر و تفکر و... است. این کتاب همچنین به بحث درباره علوم طریقت و گسترش تصوف در هند توسط جانشینان شاه نعمت‌الله ولی می‌پردازد. دو نسخه موجود عبارت‌اند از:

نسخه شماره ۲۱۰۳ مجلس و نسخه شماره ۵۷ به خط مؤلف در کتابخانه همدان.

۵. تاج‌بخش، پروین؛ تصحیح و شرح تحلیلی معیار جمالی و مفتاح ابواسحاقی، تألیف شمس فخری اصفهانی، استاد راهنما: دکتر جمشید مظاهری، دکتر محمود براتی، استاد مشاور: دکتر محمدجواد شریعت، شماره ثبت رساله ۲۰۲۹، ۱۳۸۵ش، ۳۴۵ ص.

شمس فخری اصفهانی از ادبای قرن هشتم، معیار جمالی را در چهار فن عروض و قافیه، بدیع و لغت، به نام جمال‌الدین ابو اسحاق اینجو نوشته است. تاریخ خاتمه آن ۷۴۵ ق است. بخش چهارم کتاب (لغت) در سال ۱۳۳۷ توسط صادق کیا تصحیح و منتشر شده است. تصحیح سه بخش دیگر، موضوع رساله است. بنا به نوشته مصحح، تصحیح بر مبنای دوازده نسخه صورت گرفته است. مقدمه رساله دربردارنده مطالبی درباره اوضاع سیاسی و اجتماعی در قرن هفتم و هشتم، آل اینجو، معرفی شمس فخری، سبک و شیوه بیان، تأثیرپذیری از حدائق السحر در بخش بدیع، تأثیر المعجم بر معیار جمالی است. توضیحات، فهرس آیات، احادیث، ابیات عربی و فارسی، لغات، اصطلاحات ادبی نیز در آخر رساله آمده است.

۶. رشیدی اشجودی، مرتضی؛ مقدمه، تصحیح و تحشیه منتخب روضة الناظر و نزهة الخاطر، اثر عزالدین عبدالعزیز کاشی، استاد راهنما: دکتر مهدی نوریان، دکتر غلامحسین شریفی، استاد مشاور: دکتر محسن محمدی فشارکی، دکتر محمدرضا ابن‌الرسول، ۱۳۸۷ش، ۲۶۰ ص.

روضه‌الناظر، جنگی است مشتمل بر منتخبی از اشعار فارسی و عربی تا قرن هفتم. مقدمه رساله شامل نوشتاری درباره شرح حال مؤلف، مذهب، جایگاه او در ادب فارسی و عربی، ویژگی‌های زبانی، صور خیال، آثار دیگر مؤلف، و رسم الخط است.

این کتاب در سه قسم تدوین شده است: قسم الاول، فی الحکم و الآداب و المدايح و الافتخارات در دو باب، باب اول در پنجاه فصل و باب دوم در پانزده فصل؛ قسم الثانی، فیما يتعلق بالمکاتبات در سی‌وسه باب؛ قسم ثالث، در متفرقات در هشت باب. یادداشت‌ها و فهرست ابیات نیز در پایان آمده است.

نسخ مورد استفاده در این تصحیح عبارت‌اند از: نسخه

کتابخانه بریتانیا مورخ ۷۷۷ق، نسخه ایاصوفیا میکروفیلم شماره ۴۱۶ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، نسخه شماره ۱۳۷۹ مجلس سنا، نسخه شماره ۷۶۶ کتابخانه استانبول و میکروفیلم آن به شماره ۲۴۷ دانشگاه تهران.

۷. شادآرام، علیرضا؛ مقدمه، تصحیح و تحشیه نیمه دوم کتاب تاج المآثر، استاد راهنما: دکتر جمشید مظاهری، دکتر طاهره خوشحال، استاد مشاور: دکتر علی اصغر بابا صفری.
به توضیحات ذیل شماره ده مراجعه گردد.

۸. شعبانی، بهرام؛ مقدمه و تصحیح دیوان خاوری شیرازی، استاد راهنما: دکتر مهدی نوریان، دکتر علی اصغر میرباقری فرد، استاد مشاور: دکتر حسین آقاحسینی.

میرزا فضل الله حسینی شریفی، مشهور به خاوری شیرازی، فرزند آقا هاشم ذهبی از شاعران قرن سیزدهم و از منشیان شاهزادگان قاجاری، از جمله حسینقلی میرزا، فرمانروای فارس و میرزا شفیع مازندرانی وزیر او، بوده است. دیوان او شامل هفت هزار بیت است. وی در قالب های قصیده، غزل، ترکیب بند، قطعه، رباعی و مثنوی شعر سروده است. از آثار دیگر خاوری می توان به تاریخ ذوالقرنین، مثنوی یوسف و زلیخه، تذکره خاوری، سفرنامه، موادالتواریخ و تاریخ حیات اشاره کرد.

در حدود ده نسخه از دیوان شاعر در دسترس است که مصحح، متن را بر اساس نسخ خطی شماره ۱۴۴ کتابخانه اصغر مهدوی، نسخه ۲۵۶۸ ملی تبریز، ۳۶۴۳ دانشگاه تهران، ۲۲۶ مجلس و ۱۱۲۹ مجلس سنا تصحیح نموده است.

۹. فاضل، احمد؛ تصحیح دیوان درویش عباس جزی، با گویش محلی گزی، استاد راهنما: دکتر مهدی نوریان، دکتر محمود براتی، استاد مشاور: دکتر مهدی تدین، شماره ثبت رساله ۲۰۱۸، ۱۳۸۳ش، ۶۷۷ص.

درویش عباس جزی متخلص به جزی، از شاعران عهد قاجار (۱۲۶۴-۱۳۲۳ق) است. گویش گزی جزو گویش های مرکزی ایران است و از نظر دستور و زبان، با زبان های فارسی میانه و قدیم ایران قرابت دارد و در شهر گز بر خوار متداول است.

مجموعه اشعار درویش عباس جزی، سیزده هزار بیت است، شامل ۲۹۷ غزل، ۹۲ قصیده، ۳۴ مسمط، هشت قطعه، دو ترکیب بند، یک ترجیع بند، چند رباعی و دوبیتی جمعاً شامل هفت هزار بیت، و مثنوی ارشاد الولد در حدود پنج هزار بیت.

در مقدمه رساله به مطالبی نظیر موقعیت جغرافیایی و تاریخی گز بر خوار، گویش گزی، قرابت واژگانی، گویش گزی با زبان پهلوی، ویژگی های دستوری، آوایی و واژگانی، زندگی درویش عباس، سبک و قالب شعری اشاره شده است. این تصحیح بر مبنای سه نسخه صورت گرفته که تمام این نسخ در تملک افراد بوده است. این رساله دارای فهرست واژگان، اعلام و اماکن نیز می باشد.

۱۰. فاموری، مهدی؛ مقدمه، تصحیح و تحشیه نیمه نخست کتاب تاریخی- ادبی تاج المآثر، استاد راهنما: دکتر مهدی نوریان، دکتر غلامحسین شریفی، استاد مشاور: دکتر محمدرضا نصر.

تاج المآثر کتابی است تاریخی، در تاریخ غوریان هند که به نثر فنی در سال ۶۰۲ق توسط نظام الدین حسن نظامی نیشابوری نگاشته شده است. این کتاب، تاریخ پادشاهان دهلی را از سال ۵۸۷ تا ۶۱۴ق در بر می گیرد. مؤلف در نیشابور ولادت یافته و بعدها در غزنین مرید محمد کوفی، قطب صوفیه غزنین شده است. وی تاج المآثر را در شرح وقایع سه تن از پادشاهان هند (معزالدین محمد سام غوری، قطب الدین آییک و التتمش) نوشت. کتاب شامل مقدمه ای در مدح پروردگار و پیامبر اکرم (ص) سی فصل در باره فتوحات شاهان سه گانه است.

نسخ متعددی از این کتاب در ایران و جهان موجود است. تصحیح حاضر بر مبنای این نسخ صورت گرفته است: میکروفیلم ش ۱۶۹ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به تاریخ کتابت ۶۹۴ق، میکروفیلم ش ۱۱۴ به تاریخ کتابت ۷۱۶ق، (اصل نسخه در کتابخانه فیض الله افندی ترکیه موجود است)، نسخه ش ۸۸۷۹ دانشگاه تهران، مورخ ۷۲۶ق، نسخه ۲۷۱ مجلس سنا به تاریخ ۷۲۹ق.

۱۱. قانونی، حمیدرضا؛ تصحیح دیوان جمال الدین عبدالرزاق اصفهانی، استاد راهنما: دکتر جمشید مظاهری،

استاد مشاور: دکتر محمد فشارکی، دکتر طاهره خوشحال دستجردی، شماره ثبت رساله ۲۰۱۳، ۱۳۸۲ش، ۶۰۵ص.
مقدمه: صفحه چهار تا بیست و پنج. دیوان شامل قصاید، ملحقات قصاید، ترکیب‌بندها، قطعات، غزلیات، رباعیات و مثنوی است. مصحح در پایان، فهرستی از واژگان، آیات، احادیث و امثال نیز بدان افزوده است. در این تصحیح، از نسخ خطی کتابخانه ملی تهران به شماره ۴۷۴ و ۴۹۲ (بدون تاریخ کتابت) شماره ۹۲۱ به تاریخ ۱۰۲۴ ق، شماره ۱۸۹ مورخ ۱۰۴۵ ق، نسخه شماره ۲۳۹۱ مجلس مورخ ۱۰۳۳ ق، نسخه ۹۶۲ مجلس به تاریخ کتابت ۱۳۳۵ ق، نسخه شماره ۶۱۳۶ دانشگاه تهران مورخ ۱۳۲۶ ق، نسخه ۵۴۴۷ ملک از سده یازدهم، و میکروفیلم نسخه‌ای مورخ ۷۳۰ ق (برگزیده اشعار شاعران) محفوظ در ایاصوفیا بهره گرفته شده است.

فصل اول در اشکال قصاید مشهوره، فصل دوم در بیان اشکال قصاید مجهوله، فصل سیوم در اشکال غزلیات مشهوره، فصل چهارم در مجهولات غزل، فصل پنجم در بیان مقطعات، فصل ششم در بیان اشکال مثنوی، فصل هفتم در بیان اشکال رباعی، فصل هشتم در بیان اشکال شاعری، فصل نهم در بیان اشکال معنیات، فصل دهم در اسرار لغات، خاتمه کتاب.
در تصحیح این متن از نسخ گنج‌بخش به شماره ۳۰۵۹، مجلس شماره ۷۵۸۴۰۸۴، دانشگاه تهران شماره ۳۳۹۷۲، ملک شماره ۱۵۰۲ استفاده شده است. لازم یادآوری است که منتخبی از جواهر به پیوست اشعة اللمعات در سال ۱۳۰۳ ق چاپ شده است. تعلیقات، فهرس آیات، احادیث، اخبار، اقوال، اشعار، اشخاص، نام کتب و امکنه نیز از دیگر بخش‌های رساله می‌باشد.

۱۲. کاکویی ورنوسفادرانی، طاهره؛ مقدمه و تصحیح هدایت‌نامه ادهم واعظ خلخالی، استاد راهنما: دکتر جمشید مظاهری، دکتر محسن محمدی فشارکی، استاد مشاور: دکتر محمدرضا ابن‌الرسول.

۱۴. مسجدی، حسین؛ احیاء و تحشیة تذکره مآثر الباقیه به همراه بررسی شعر اصفهان در سده سیزدهم، استاد راهنما: دکتر مهدی نوریان، استاد مشاور: دکتر جمشید مظاهری، ۱۳۸۰ش، ۴۶۸ص.

ادهم واعظ خلخالی متخلص به عزلتی، از شاعران و نویسندگان نیمه دوم قرن یازدهم (ولادت ۱۰۵۲) هدایت‌نامه را در پند و عظم و نثر آمیخته به نظم در ۱۰۳۶ ق، و در ۱۱۴ فصل در موضوعاتی چون توحید، فنا، صبر، شکر، توکل، رضا، توبه، ریاضت و... سروده است. مؤلف در ابتدای هر فصل، نخست آیه‌ای از قرآن کریم را آورده و پس از ترجمه آن، به بیان احادیث، حکایات، اقوال عرفا، امثال و اشعار پرداخته است. دو نسخه از این متن در دانشکده الهیات فردوسی مشهد به تاریخ ۱۰۶۶ ق، و کتابخانه ملک، کتابت ۱۰۷۲ ق، وجود دارد.

سبک بازگشت و شعر اصفهان، تقلید، تکلف در نثر، انجمن‌های شعر در قرن سیزدهم در اصفهان، زندگی مؤلف، وفا زواره‌ای، ارتباط با دربار فتحعلی‌شاه، بررسی رساله مجدیه، و ویژگی سبکی، مطالبی است که در مقدمه بدان پرداخته شده است.

۱۵. نیک‌روز، یوسف؛ تصحیح منظومه حماسی علی‌نامه، استاد راهنما: دکتر اسحاق طغیانی، دکتر حسین آفاحسینی، استاد مشاور: دکتر مهدی نوریان، شماره ثبت رساله ۲۰۴۴، ۱۳۸۴ش.

۱۳. محمدی فشارکی، محسن؛ تصحیح و شرح جواهر الاسرار (بخش کلام شعراء)، اثر شیخ آذری طوسی، استاد راهنما: دکتر مهدی نوریان، استاد مشاور: دکتر محمد فشارکی، دکتر مهدی دهباشی، ۱۳۷۹ش، ۳۷۸ص.

علی‌نامه، منظومه‌ای حماسی- شیعی است در مناقب و مغازی حضرت علی (ع) که به وسیله شاعری به نام «ربیع» در ۴۸۲ ق و در حدود یازده هزار بیت سروده شده است. دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی نخستین بار در مقاله‌ای ممتع در مجله دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد این منظومه را شناسانده‌اند.

مقدمه: صفحه یک تا شصت، شامل زندگانی، تخلص، سفرهای علمی، معاصران، مذهب، آثار، سبک شعری، مآخذ مؤلف، روش تصحیح. متن شامل موارد زیر است:

در مقدمه رساله، در باب اوضاع سیاسی، اجتماعی و دینی عصر غزنوی، وضعیت شیعه امامیه، سیر تحول

گنجینه خطی و هنری تالپوران، قاسم صافی، اسلام‌آباد، ۱۳۸۳ش، ۹۲ص.

گنجینه تالپوران از مجموعه‌های پرارزش هنری در حیدرآباد سند است. آنچه در این مجموعه عرضه شده در موضوع میراث فرهنگی، هنری و تاریخی ایران به منظور شناساندن این گنجینه کم‌نظیر است. در این مجموعه ۱۶۷ نسخه خطی معرفی شده است: از آیین اکبری تا یوسف و زلیخا. کتاب با مقدمه‌ای در معرفی گنجینه آغاز می‌شود و با دو فهرست (نسخه‌ها، مؤلفان) و چند تصویر از صفحات اول و آخر نسخه‌ها پایان می‌گیرد.

مجموعه اسلام و عرفان

کتاب حاضر که در بیش از ۸۹۰ صفحه تدوین شده است، حاوی مجموعه‌ای از تحقیقات لئوناردو علاءالدین کلریچی به زبانهای فرانسوی و انگلیسی و ایتالیایی در باب موضوعات مختلف مرتبط با عرفان اسلامی است. این مجموعه که با همت و همکاری «مجمع ذخائر اسلامی» قم به مدیریت سید صادق حسینی اشکوری، توسط مؤسسه اسکریپتورا (Skriptura) در بروکسل انتشار یافته، متشکل از شش بخش است: تحقیق شامل مقالات گوناگون لغوی، فلسفه اروپایی، هومر اسلامی، معجزه، رؤسای سابق، شعر تحلیلی.

حماسه‌سرایی از آغاز تا قرن ششم، تحول شیوه‌های ادبی و تغییر در نوع مخاطبان، معرفی منظومه، مؤلف، ویژگی‌های بلاغی و زبانی آن (توصیف، تصویر، تشبیه، استعاره، کنایه، اغراق، مجاز) ویژگی‌های عروضی و قافیه‌ای، بازتاب آیات و احادیث، وقایع تاریخ نهج البلاغه، تأثیرپذیری از شاهنامه، شیوه کتابت، مشخصات نسخه مطالبی آمده است. مصحح تنها چهار صفحه تعلیقات بر متن افزوده است.

۱۶. یلمه‌ها، احمد رضا؛ تصحیح دیوان ادیب صابر ترمذی، استاد راهنما: دکتر مهدی تدین، دکتر حسین آقاحسینی، استاد مشاور: دکتر علی‌اصغر میرباقری‌فرد، شماره ثبت رساله ۲۰۱۹، ۱۳۸۲ش، ۵۱۹ص.

مقدمه: یک تا هشتاد و هفت. بر طبق نوشته مصحح، در این تصحیح از نسخ زیر استفاده شده است:

نسخه ایندیا آفیس به ش ۲۱۳، نسخه عکسی ۷۱۲۳ کتابخانه ملی، مجموعه منتخب دواوین هشت شاعر به ش ۴۹۵۵ آستان قدس رضوی مورخ ۱۰۳۹-۱۰۴۱ق، نسخه مورخ ۱۲۵۶ق ملک به ش ۴۹۳۹، نسخه مورخ ۱۲۸۴ق. ملک به ش ۹۳۷ق، نسخه ش ۵۳۰۷ ملک، نسخه بریتیش میوزیم ش ۱۵۰۱، موزه بریتانیا به ش ۵۲۸۴۶ مورخ ۱۰۱۹ق، نسخه ۲۲۷۶ کتابخانه ملی به تاریخ ۱۲۵۴ق، نسخه سپهسالار مورخ ۱۲۶۰ق، نسخه کتابخانه پاریس به ش ۱۳b.p.s (بلوشه، ۱۲۱۴) به ش ۱۳۰۸ مورخ ۱۰۳۹ق، نسخه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به ش ۱۴۰۸ مورخ ۱۰۱۵ق و نسخه ۲۳۵ مورخ ۱۲۵۸ق، نسخه ۷۱۲ کتابخانه مسجد گوهرشاد به تاریخ ۱۲۵۶ق، نسخه ۳۴۷ مجلس به تاریخ ۱۲۸۴ق، نسخه ۴۶۸۹ آستان قدس متعلق به قرن سیزدهم هجری، نسخه ۹۳۸ مجلس به تاریخ ۱۳۳۶ق، نسخه ۵۳۱۹ ملک از قرن دهم هجری، نسخه ۱۵۹۱۰ آستان قدس به تاریخ ۱۰۴۹ق.